

NAJVEČJA PREVARA V ZGODOVINI

(odlomek iz knjige *Sapiens*)

Znanstveniki so nekoč trdili, da je bila kmetijska revolucija za človeštvo velik skok naprej. Pripovedovali so zgodbo o napredku, ki ga je poganjala moč človeških možganov. Evolucija je postopoma ustvarjala čedalje pametnejše ljudi. Sčasoma so postali tako pametni, da so zmogli razvozlati skrivnosti narave. To jim je omogočilo udomačiti ovce in pridelovati pšenico. Kakor hitro se je to zgodilo, so z veseljem opustili naporno, nevarno ter pogosto špartansko življenje lovcev in nabiralcev, se ustalili in uživali v prijetnem, celovitem življenju kmetovalcev. Ta zgodba je bajka. Nobenih dokazov ni, da so ljudje sčasoma postali pametnejši. Lovci in nabiralci so skrivnosti narave poznali že veliko pred kmetijsko revolucijo, saj je bilo njihovo preživetje odvisno od temeljitega poznavanja živali, ki so jih lovili, in rastlin, ki so jih nabirali. Kmetijska revolucija ni bila znanilka nove dobe udobnega življenja. Življenje kmetovalcev je bilo na splošno težje ter manj zadovoljivo kot življenje lovcev in nabiralcev. Ti so čas preživljali veliko zanimiveje in pestreje, manj so jih ogrožale lakota in bolezni. Kmetijska revolucija je brez dvoma povečala količino hrane, ki jo je imelo na voljo človeštvo, vendar ta dodatna hrana ni pomenila boljše prehrane in več prostega časa. Porodila je skokovite poraste števila ljudi in razvajene elite. Povprečen kmet je delal trše kot povprečen lovec in nabiralec, v zameno pa je slabše jedel. Kmetijska revolucija je bila največja prevara v zgodovini. Kdo je bil odgovoren zanjo? Ne kralji, ne duhovniki in ne trgovci. Krivci so peščica rastlinskih vrst, med njimi pšenica, riž in krompir. Te vrste so bile tiste, ki so udomačile *Homo sapiens*, in ne obratno. Kmetijsko revolucijo si na hitro oglejmo s stališča pšenice. Pred deset tisoč leti je bila le prostoživeča trava, ena od mnogih, omejena na majhno območje na Bližnjem vzhodu. Nato pa se je v samo nekaj kratkih tisočletjih razširila po vsem svetu. V skladu z osnovnimi evolucionskimi merili preživetja in razmnoževanja je postala ena najuspešnejših rastlin v zgodovini sveta. Na območjih, kot so Prerije v Severni Ameriki, ni pred 10.000 leti rasla niti ena bilka pšenice, zdaj pa lahko prehodite na stotine kilometrov, ne da bi zagledali eno samo drugo rastlino. Pšenica prerašča približno 2,250.000 kvadratnih kilometrov zemeljskih površin, za skoraj deset Velikih Britanij. Kako je ta nepomembna trava postala povsod navzoča? Tako da je *Homo sapiens* izkoristila v svoj prid. Ta je še pred približno 10.000 leti razmeroma udobno živel kot lovec in nabiralec, potem pa je začel vse več truda vlagati v gojenje pšenice. Ljudje so se že dve tisočletji pozneje v številnih predelih sveta od zore do mraka posvečali skoraj izključno skrbi za pšenico. Ni bilo preprosto. Bila je zahtevna. Ni marala kamnov in kamenčkov, zato so se sapiensi prelamljali na pol, ko so očistili polja. Pšenica ni marala deliti prostora, vode in hranil z drugimi rastlinami, zato so jo ljudje po cele dneve pleli pod žgočim soncem. Pšenica je obolevala, zato so morali ljudje paziti, da je niso napadli črvi in snet. Ker se ni mogla braniti pred drugimi bitji, od kuncev do kobilic, ki jim je prav tako teknila, so morali kmetovalci paziti nanjo in jo varovati. Pšenica je bila žejna, zato so ljudje vlačili vodo iz izvirov in potokov, da so jo zalili. Njena lakota je sapiens pripravila celo do tega, da so nabirali živalske iztrebke in z njimi nahranili tla, v katerih je rasla. Telo *Homo sapiens* se ni razvilo za take naloge. Prilagojeno je bilo za plezanje po jablanah in tekanje za gazelami, ne pa za odstranjevanje kamnov in nošnjo veder vode. Davek so plačali hrbtenica, kolena, vrat in stopalni loki. Analize okostij starodavnih ljudi kažejo, da je prehod

na kmetovanje prinesel veliko zdravstvenih težav, kot so zdrsnjene medvretenčne ploščice, artritis in kila. Še več, nove poljedelske zadolžitve so bile tako zamudne, da so se morali ljudje za stalno naseliti ob svojih poljih pšenice. To jim je popolnoma spremenilo življenje. Nismo udomačili pšenice. Pšenica je udomačila nas. Izraz udomačiti izvira iz latinske besede domus, hiša. Kdo živi v hiši? Pšenica že ne. V hiši živi sapiens. Kako je pšenica prepričala Homosapiensa, da je precej dobro življenje zamenjal za životarjenje? Kaj mu je ponudila v zameno? Boljše prehrane zagotovo ne. Spomnimo se, ljudje smo vsejede opice, ki uživajo zelo raznolika živila. Žita so pred kmetijsko revolucijo sestavljala le majhen del človekovega jedilnika. Jedi, ki temeljijo na žitih, so revne z rudninami in vitamini, težko prebavljive ter škodljive za zobe in dlesni. Prav tako jim ni zagotovila ekonomske varnosti. Življenje kmeta jeveliko bolj negotovo kot življenje lovca in nabiralca. Ti so se za preživetje opirali na več deset vrst in so lahko zato težka leta prebrodili celo brez zalog konzerviranih živil. Če je bilo ene vrste manj, so nabrali in nalovili več drugih vrst. Pripadniki kmetijskih družb pa so še pred kratkim večino zaužitih kalorij lahko dobili le iz peščice udomačenih rastlin. Marsikje so se zanašali na eno osnovno živilo, pšenico, krompir ali riž. Če je nastopila suša, če so prišli roji koblic ali če je gliva ugotovila, kako lahko okuži vrsto, ki je bila osnovno živilo, je umrlo na tisoče in na milijone kmetov. Pšenica prav tako ni varovala pred človeškim nasiljem. Prvi kmetje so bili vsaj toliko nasilni kot njihovi predniki lovci in nabiralci, če ne še bolj. Kmetje so imeli veliko več imetja in za sajenje so potrebovali zemljo. Če so jim sosodje z napadom odvzeli pašnike, so jih lahko pahnili v lakoto. Zato je bilo veliko manj prostora za sklepanje kompromisov. Kadar so kakšno skupino lovcev in nabiralcev izrinili močnejši tekmeči, so se po navadi lahko preselili drugam. Bilo je naporno in nevarno, vendar izvedljivo. Kadar pa je močnejši sovražnik ogrozil vas kmetovalcev, je umik pomenil, da se morajo odreči poljem, hišam in kaščam. Kmetje so zato raje ostali in se borili do bridkega konca. Izsledki številnih antropoloških in arheoloških raziskav kažejo, da je bilo človeško nasilje v preprostih poljedelskih družbah, v katerih je bilo politično življenje omejeno na vas in pleme, odgovorno za približno 15 odstotkov smrti, med moškimi pa celo za 25 odstotkov. V sodobni Novi Gvineji so pri Danijcih, poljedelskem plemenu, nasilni spopadi vzrok za 30 odstotkov smrti moških, pri Engah pa za 35 odstotkov. V Ekvadorju je pri odraslih Huaoranih človeško nasilje odgovorno celo za približno 50 odstotkov smrti!

Naša vrsta je pozneje človeško nasilje zavezila z razvojem večjih družbenih okvirjev – mest, kraljevin in držav. Vendar so se tako velike in učinkovite politične strukture oblikovale več tisočletij. Življenje v vasi je prvim kmetovalcem brez dvoma prineslo nekaj takojšnjih koristi, na primer večjo varnost pred prostoživečimi živalmi, dežjem in mrazom. Vendar so pri povprečnem človeku pomanjkljivosti verjetno prevladale nad prednostmi. Ljudje v sodobnih bogatih družbah to težko razumejo. Ker uživamo v bogastvu in varnosti, ti pa sta zgrajeni na temeljih, ki jih je položila kmetijska revolucija, sklepamo, da je prinesla sijajno izboljšanje. Vendar tisočletij zgodovine ne smemo presojati z današnjega vidika. Veliko boljši je pogled triletne deklice iz Kitajske v prvem stoletju, ki umira zaradi podhranjenosti, ker je njenemu očetu propadel pridelek. Mislite, da bi rekla: »Umiram zaradi podhranjenosti, toda čez dva tisoč let bodo imeli ljudje hrane v izobilju. Živeli bodo v velikih hišah s klimatskimi napravami, zato ne trpim in se ne žrtvujem zaman.«

Kaj je torej pšenica ponudila poljedelcem, tudi podhranjeni mali Kitajki? Posameznikom ni ponudila prav ničesar. Zato pa je nekaj podarila Homosapiensu kot vrsti. Pridelava pšenice je

zagotovila veliko več hrane na enoto ozemlja, zato je Homosapiensu omogočila eksponentno razmnoževanje. 13.000 let pr. n. št., ko so se ljudje prehranjevali z nabiranjem prostoživečih rastlin in z lovom na prostoživeče živali, je območje okoli oaze Jeriho v Palestini omogočalo preživetje le eni nomadski skupini s približno sto razmeroma zdravimi in dobro prehranjenimi ljudmi. Približno

8500 let pr. n. št., ko so se prostoživeče rastline umaknile poljem pšenice, pa je oaza preživljala veliko vas, v kateri se je gnetlo tisoč ljudi. In te so veliko bolj pestile bolezni in podhranjenost.

Valuta evolucije nista lakota in bolečina, temveč kopije vijačnic DNK-ja. Tako kot se gospodarski uspeh podjetja meri le s številom dolarjev na bančnem računu, ne pa z zadovoljstvom zaposlenih, se tudi evolucijski uspeh vrste meri s številom kopij njenega DNK-ja. Če jih zmanjka, vrsta izumre, tako kot bankrotira podjetje brez denarja. Če ima vrsta veliko kopij DNK-ja, je uspešna in cveti. S te perspektive je tisoč kopij vedno boljše kot sto kopij. To je bistvo kmetijske revolucije. Zmožnost, da v slabših razmerah ohrani pri življenju več ljudi. Ampak zakaj bi bil posamezniku mar ta evolucijski izračun? Zakaj bi kdo pri zdravi pameti znižal življenjsko raven le zato, da bi pomnožil število kopij genoma Homosapiensa? V to ni nihče privolil – kmetijska revolucija je bila past.